

АНГЕЛ ТОДОРОВ ГЕРОИ И ПАТОС

1

Много се е спорило за ролята и значението на художествената литература, пък и изобщо на изкуството. В рязко противоречие с основното и главно направление на българската литература, реалистичното, не малко критици и литературни теоретици в миналото се стремяха да откъснат писателите от живота на народа, да ги отвлекат встрани от главните задачи на народното ни развитие. Напразни усилия! Животът е толкова силен, че дори на страниците на списанията, които в най-драстична форма провеждаха тия теории, Мисъл и Златорог, най-талантливите им сътрудници долавяха и изобразяваха верни жизнени образи — неведнъж в противоречие със свои идеологически и политически позиции. Характерен е случаят с Кървава песен от Пенчо Славейков: в центъра на поемата той слага Младен като изразител на идеите на самия писател (наред с това, че тоя герой е изразител на едно крило в национално-революционното движение) — с колебливо приемане на въстанието и със силен примес на късни индивидуалистични възгледи, изкуствено включени в оная епоха. И все пак не Младен се налага на съзнанието на читателите, а Войводата (Бенковски), въпреки че в много случаи е представен в поемата в неблагоприятна светлина. Още по-ярко изпъкват пред нас образи като Бойчо Огнянов в романа на Вазов Под игото и редица героични образи в Епопея на забравените: техният политически патос е висок, тъй като е плод на дълбоките и искрени убеждения на писателя, израснал обществено в борбата за национално освобождение. Дълго време възрожденско-революционните герои бяха в центъра на литературните произведения на най-добрите ни писатели; по тоя начин тия писатели изтъкваха заветите на Възраждането, за да ги противопоставят на цялата буржоазна действителност, която се създаваше в страната ни с всичките си отрицателни страни. Но и когато българският критически реализъм, следвайки своите позитивни изобличителни задачи, трябваше да изкара на преден план байганьовци и Вазовите гороломовци, както и редицата отрицателни герои в творчеството на Влайков, Михайловски, Елин Пелин, Стаматов, Стефан Костов, Йовков, Светослав Минков и други, винаги в техните произведения се чувствуваше, присъствуваше положителният герой. Понякога — както у Яворов — това беше самият писател, чиято гневна фигура се изправя над изобличителните страници.

Въпросът за героя в литературата е един от основните не само в литературната теория, но и в самото литературно развитие. Литературните насоки и художественият метод се определят не само от това, какви герои

избира писателят, а главно от отношението му към тях и към цялата действителност, т. е. от художествено-идейната позиция на твореца на изкуството. Неведнъж съвременни западни писатели с упадъчни и реакционни възгледи вземат за герои (дори за главни герои на отделни свои произведения) представители и често активни дейци на работническата класа, социалисти и комунисти, за да ги изопачат и оклеветат. Тия произведения не само не са социалистическо-реалистични, а са пряк антипод на този метод; цяла категория социалистически реалисти (хумористично-сатиричните) боравят предимно или почти само с отрицателни герои, като по този начин воюват за комунизма. Въпреки това обаче художествените насоки и методи не са безразлични към избора на героя. Френският класицизъм предпочиташе високопоставените обитатели на дворците, начело с кралете, и все пак в храбростта и самоотвержеността на Сид или любовта на Химена даваше характерни човешки чувства и страсти. Силно се различават едни от други героите на двете направления на романтизма (като литературна школа) в началните десетилетия на миналия век. Романтиците от консервативното направление — Шатобриан и други — чрез своите герои изразяваха недоволството си от новото буржоазно общество, като идеализираха отживелия феодализъм, старината с религиозния ѝ мистицизъм, а у Чайлд Харолд и у другите главни герои на прогресивния романтик Байрон това недоволство е свързано със страстен стремеж към бъдещето, с дълбока вяра в народа, с верни черти на народния живот, и оттам — живата връзка на този романтизъм с реализма. Критическият реализъм — и другаде, и у нас — подчертаваше чрез нередки положителни герои или чрез преки авторски изяви в самите произведения положителните идеали на писателите — но главно то си внимание спираше на оная „нечиста пяна над обществения строй“, за която говори Алеко Константинов в своята страстно написана статия По повод на една книжка: „Тези герои — пише той — за сега дават своя колорит на епохата“ и е необходимо „да се изгребе и изхвърли изпъкналата на повърхността гнусна пяна“.

Още от времето на Маркс и Енгелс писателите, вдъхновени от идеите и идеалите на социализма, се насочиха към новите герои в живота, носители на тия същи идеи и идеали, борци и дейци от авангарда на работническото движение, организатори на стачки и митинги, комунари и оратори, горди страдалци в затвори и емиграция. Роденият в 1822 г. немски поет Георг Веерт, „първият и най-значителен поет на немския пролетариат“ (Енгелс), още в началото на 40-те години на миналия век пише стихове за работници и барикади, за стачки и социализъм. Той участва в борбите, организирани от Маркс, дружи с Хайне, който го поощрява в революционните му дерзания, говори на митинги, редактира вестници в боен пролетарски дух. С по-общо демократични тежнения, но пак близък до Маркс, в чиито издания сътрудничи, и в някои свои стихове изразител на работническото движение е и друг немски поет от онова време — Георг Хервег. Френският поет Йожен Потие участва в живота и борбите на Първия интернационал и на Парижката комуна и пише лирика, наричана още от неговите съвременници „пролетарска“, с неин връх — Интернационала. Руският заводски работник Егор Нечаев системно работи в областта на литературата, на която посвещава своите вечерни бдения, и от началото на 90-те години печати стихове с ярко изразена пролетарска, социа-

листическа тенденция. А ето и младеж от руската интелигенция, студентът по химия Леонид Радин пак от 90-те години — той е съзнателен революционер-марксист, организатор на нелегална печатница, активен участник в борбите на движението, което достига към края на века до създаването на руската марксистка партия (в това време Радин е вече в каторгата, където скоро умира — в 1901 г.). В стихотворението му, станало по-късно световнопопулярна песен *С м е л о , т о в а р и щ и , в н о г у*, ние виждаме борците за работническото дело, които с пълно съзнание се стремят „да въдворят над земята червеното знаме на труда“. Закономерността на създаването на литература с такава тенденция и герои е универсална — и затова когато у нас се появява работническото социалистическо движение, то не закъснява да създаде свои литературни изразители — Полянов и Киров.

Безспорно е, че когато живеят и пишат тия писатели, обществената действителност не се изчерпва с авангардните прояви на работническото социалистическо движение, които са главното съдържание на творчеството им. Ако в това време не пишеха критическите реалисти и писатели от други направления, ние не бихме имали широката картина на народния живот, както и на различните обществени слоеве, включително експлоататорските, и живота на интелигенцията с нейните колебания, преживявания и противоречия, идещи от противоречията в самата действителност. Без огромните художествени платна на Юго, Зола, Мопасан, дори без романите на Марсел Пруст, без поезията на Ламартин, Верлен, Бодлер и в по-късно време Аполинер във Франция; без Хайне, Щорм, Келер, Хауптман, Томас Ман — в Германия — и във времето на предреволюционната руска пролетарска поезия — без Чехов, Блок, Брюсов, Бунин и ред други представители на руската литература — мъчно би могло да се говори за литературата като за еквивалент на живота. Едва у Горки социалистическата литература добива широк обseg, преминава от своя „пролетарски стадий“ в широкото русло на социалистическия реализъм. Напразно някои наши литературни историци и критици се стремят да антидатират тоя исторически процес за нашата, българска литература, като дирят началото на социалистическия реализъм у нас още у Полянов от 90-те години (обществени условия, аналогични на тия, които има Горки, с прерастването на работническото движение в движение общонародно, в България се създават след Първата световна война, с главен литературен изразител Смирненски).

Но въпреки че не изчерпват действителността, пролетарските поети от миналото долавят в своята съвременност кълновите на бъдещето. Това е тяхната историческа заслуга, която, като набелязване на насоката, подета по-късно, често е по-голяма от преките им литературни достойнства (нито един от тия писатели-предтечи няма име на крупен световен писател).

Октомврийската революция, постиженията на Съветския съюз, създаването на голям лагер от социалистически страни и разрастването на комунистическото движение в капиталистическия свят — тия световноисторически факти имат огромно влияние и значение в литературата. Днес литературата със социалистическо-комунистическа насоченост не е вече дело само на една малка част от писателите, често пъти — не най-значителните, а е главното, преобладаващото, най-характерното в световната литература. У нас социалистическият реализъм от проява на сравнително неголям кръг прогресивни писатели-комунисти и анти-

фашисти, обхвана цялата българска литература, определя нейния характер. Затова — като се стремят да обхващат широко действителността — съвременните прогресивни писатели имат най-разнообразни герои, но много често изтъкват на преден план основните дейци на нашата епоха — комунистите. Затова съвременната литература в най-добрите си прояви се издига до патоса на борбата за мир, за социализъм и комунизъм.

2

Съвременната литература не само рисува и създава герои; тя самата има свои герои, из средата на своите създатели: писатели, които загинаха в борбата против фашизма. Те писаха главно в навечерието на Втората световна война или в началните ѝ години, но творчеството им стана световно известно след войната, в нашите свободни нови години. Сред тия писатели особено са изтъкнати четирма: Федерико Гарсиа Лорка, Юлиус Фучик, Муса Джакил и Никола Вапцаров. Тяхното творчество обхваща различни страни на действителността, но те и четирмата виждат настъпателния ѝ дух. Характерно е, че не само Фучик, който пише проза, но и поетите Лорка, Джакил и Вапцаров често рисуват герои от народа, обикновени люде и борци, независимо и наред с борческия лирически герой на тая поезия.

Да се спрем — с оглед на нашата задача — на Федерико Гарсиа Лорка. За разлика от другите трима, за които стана дума, той не е пряко свързан с комунистическото движение, нито с предхождащата го пролетарска и социалистическа литература. Много по-живи са връзките му с „модерната поезия“ на неговото време, дори — с модернистичната. Въпреки тия влияния обаче творчеството му е дълбоко хуманистично и е израз на народния живот. Оттам — прогресивните му политически тенденции — от протеста му против Хитлер и хитлеризма до приемането на Испанската революция и участието в изграждането на културата на Републиката, в самото ѝ начало, тъй като скоро след това (в 1936 г.) поетът става жертва на реакционно-военния бунт. Поезията му, наред със своята изисканост в духа на „модерния стих“, има корени в народната поезия. Ето стихотворението му *Дръвче, дръвче* (и тоя, и другите цитати на стихове на Лорка са из преводите на Муратов и Далчев). „Дръвче, дръвче — сухо и зелено“, пише поетът съвсем по народному, за да даде картината на девойче от народа, което бере маслини, а край него —

конника трима минаха
на андалузки кобили,
с дрехи зелени и сини,
с плащове дълги и тъмни.

Не винаги стихът на поета е така народен. В *Прелюдия* той вижда „върху зеленото небе — една звезда зелена“; неведнъж неговата образност е усложнена — „разбити звънят — на утрото чистите чаши“ (*Китарата*), „зъби от пяна — устни от небе“ (*Балада за морската вода*), луната е черна или зелена... Но прочетете цикъла му *Поетът в Ню-Йорк* — с рисунка на ненавистния капиталистически град, с „безкрайните влакове кръв“ — и чувствувате, като в цялата поезия на Лорка, будния лирически герой, недоволен от стария ред, в мечта за нови човешки дни. Без плакатни изрази, с пре-

делното майсторство на лаконичния стих, той пише за борците ред стихове, като краткото стихотворение „De profundis“:

Стоте луди-млади
навеси заспаха
под сухата черна земя.
Андалузия има
червени и дълги шосета,
Кордова — маслини зелени,
където ще сложат сто кръста
за тях да напомнят.
Стоте луди-млади
навеси заспаха.

Тоя патос е тих, съдържан — като патоса на Аполинер и Дебелянов. Това, че той е израз на антифашистките тенденции на нашата епоха, говори за разнообразието на творческите направления с такива тенденции, чиято гама е широка — от Лорка до Маяковски и до силния зов на немския поет-комунист Бехер: „Мойта реч, мойта реч — тя за вас е експлозия, бомба!“

В общата картина на световната поезия преди последната война — във от съветската поезия и от недоминаращите в своите страни прогресивни групи от поети в останалия свят — личаха главно творци, продължители на „добрата стара традиция“ на буржоазната литература от миналото, хуманисти и демократи. В своите най-позитивни идеали те стигаха до политическата свобода на гражданите, до демокрацията от буржоазно-либерален тип, и господстващата, многомилionно-тиражна кампания против Съветския съюз, както и произходът, възпитанието и средата им не им позволяваха да видят, че истинската демокрация е възможна само при разрешаването на „социалния въпрос“, като в съветската страна. „Княз на поезията“ във Франция в предвоенните десетилетия беше Пол Валери (1871—1945 г.), наричан „последният класик“, поет с голям културен тематичен обхват (подобно на Валери Брюсов или Пенчо Славейков), с високо стихотворно майсторство. Въпреки силната естетизираност на неговата поезия, въпреки декларациите му за лириката като за „философско разсъждение“ и даже като „чиста поезия“, той неведнъж досяга теми из народния живот, и в сборниците, издавани сега от френски комунистически литератори, неизменно се включват негови стихове, като поемата му *М о р я ш к о г р о б и щ е* и други. Така — с възгледи, които неизбежно предизвикват нашата реакция като „аполитични“ и често — консервативни, и с поезия, от която трябва да избираме, за да включваме в наши „издания за народа“ отделни поетични докосвания до народния живот — пишеха и другите „главни поети“ на Франция от ония години: Пол Клодел, Жан Кокто, Андре Бретон, Филип Супо, Пиер Реверди и др. Такова беше положението и в немската поезия — след хитлеристкото заграбване на властта тя беше сведена до безуспешни опити за създаване на фашистка поезия, а преди това в нея господстваха особено много имената на Райнер Мариа Рилке (1875—1926 г.) и Стефан Георге (1868—1933 г.). Поети с голяма култура, те и двамата — Рилке до края на живота си, а Георге до навечерието на смъртта си — имаха демократични тежнения, а в своята лирика, като Валери, естетизираха действителността. В немалко случаи тяхното вдъхновение идеше от преки жизнени картини и тогава в лириката им зазвучаваха струните на живота, често — със силата на голямото поетично обобщение.

Коренно различна е картината на световната поезия в следвоенните години! Поетите, които ѝ дават лице, за които и непредубеденият читател-некомунист веднага ще каже, че са главните ѝ представители, заговориха с онова социалистическо и комунистическо съзнание, което някога принадлежеше само на пролетарските поети-предтечи и на малките групи от социалистически реалисти между двете войни. Не вече отделни техни стихотворения-прозрения, а основното им творчество е съзвучно с народния живот. При това, те не са отделни поети, като Лорка преди войната, а са главните кадри на световната поезия, заедно с които и в същия дух пишат цели плеяди други не така първостепенни поети. Пабло Неруда — в Южна Америка, Пол Елюар, Луи Арагон и Жак Превър — във Франция, Витезлав Незвал — в Чехословакия, Бертолт Брехт (със своята поезия), Йоханес Бехер и Стефан Херmlin — в Германия, Сибела Алерамо, Пиер-Пауло Пазолини, Алдо Северини — в Италия, Янис Ридос — в Гърция, Назъм Хикмет — в Турция, а в Съветския съюз — редица крупни поети като Александър Твардовски, Степан Щипачов, Леонид Мартинов, Борис Слуцки, Едуардас Межелайтис, Юхан Смуул и други — включително поети и от други страни, и сред тях — от България — ето в годините от войната до днес личните творци на поезията, без тяхното изброяване да е пълно.* Ако те направеха едно общо литературно четене и в залата сред публиката можеше да бъде Георг Верт, той би могъл да каже: — В мое време ние, поетите със социалистическо съзнание, бяхме единици — сбирките си издавахме в няколко стотин екземпляра, като сами ги набирахме в здрачните печатнички на нашите пролетарски редакции, а във ваше време вие владееете света на поезията! Вашата поезия мъчно може да се нарече пролетарска, много по-широк е обхватът на вашите теми, герои, мисли, вие се стремите да обхванете цялото човечество, но и вашето мислене, и вашият дух — на новия етап — са социалистически и комунистически! И вие четете, като нас, стиховете си, изправени до гордо развятото червено знаме — символ на човешкото бъдеще!

Пред нас са в руски превод (отдето превеждаме цитатите) двата големи тома на Избраните произведения на Пабло Неруда. Прави впечатление стремението на поета към широка жизнена обхватност — даже една от поемите му е озаглавена В с е о б щ а п е с е н. Той пише за своя роден Чили, за цяла Латинска Америка — и възпява реките, планините, борбите против покоряването на континента от белите, против икономическото заробване на южния континент от северния, и неизменно — борбата на народа под знамето на комунистическата партия. Често „прескача“ и в другите континенти, за да възпее борбите на техните народи и да възвеличи опората на световната революция — Съветския съюз. За да бъде по-свободен в поетичния си израз, за да не

* За отбелязване е, че в западните страни в този [най-нов период пишат] в демократично-хуманистичен дух, с чест досег с писателите-комунисти и с положително отношение към Съветския съюз, и други видни поети. Особено личи този процес на олесняване на поезията в Италия, където в това отношение бихме могли да посочим големите имена на Салваторе Квазимодо, Джузепе Унгарети, Умберто Саба, Буженио Монтели и др. Това не значи, че в тия страни не съществува определено-буржоазен фронт в поезията — напротив, в Англия, Франция, Западна Германия и други страни са много активни групите на поетите от разните буржоазни, главно декадентски, абстракционисти, сюрреалистични, екзистенциалистични и други школи. Нито един от техните представители обаче няма име на световно известен поет — освен Т. С. Елиот в Англия.

чувствува никакви прегради, той е напуснал конвенционалния ритъм, рядко си служи със строфичните размери, стиховете му — групирани в неравни пасажки — са нееднакво дълги и почти винаги неримувани. Има нещо от духа на Верхарн и Уитман в копнежа му към широката поетична картина с тона на поет, който говори пред човечеството — като в началото на главата Всеобщата песен на Чили в посочената поема:

Пиша за изсъхналата земя — за тази,
която току-що е изпъстрена с цветя,
с цветен пращец и бял варовик,
пиша за кратерите,
покрити с бели снегове. . .

Или — в поемата си Ленин:

Ленин, за да те възпя,
трябва да се простя с думите,
трябва да пиша с дървета, със злокове,
с дългове, с мотори. . .

„Аз знам за какво пея — и къде отива моята песен“, казва той в началото на своя цикъл *Один проститенещ*. Целта му е — като запази високия интелектуален дух, който му е присъщ — да бъде пределно-земен, близък до народа и човечеството. В своите големи поетични обобщения той включва образа на перачката, на която посвещава нарочна ода. Наред с общите картини, които създава, и с лиричните си насочвания към историята, съвременността и бъдещето, той има своите герои от народа и им посвещава стихове, а още по-често им дава думата, за да разказват те самите за своя живот и идеали. Един от тия герои е земеделският работник Хесус Гутерес. Той не се помирява със съдбата на безземления селянин, който работи на чужди плантации, и заедно със свои другари се вдига на борба — „ний тръгнахме в борба за земя — земя за нас, за бедните“ —

вижте, моето оръжие е вярно
и моят кон е бръз и здрав,
той утре ще скочи в галоп,
ако потрѣбва отново

да тръгна на бой за земя,
за земя и за хляб за бедните!

Така говорят, в първо лице, в поезията на Неруда и други негови герои — Луис Кортес, затворен „във времената на терор и насилия“, обучаият Олегарио Сепулведа, матросът Артуро Карион и — като в поемата на Хрелков, в която говорят умрелите — Маргарита Наранхо се обажда от гроба:

Аз умрях. Някога работех
в североамериканската селитрена
компания, компанията „Мария —
Елена“. Баща ми, майка ми, моите братя
й отдадоха своите сили и кръв.
Животът ми мина в суровата пампа.
И ето веднъж ни обкръжи
... обкръжи ни нощем цяла войска
... и ни заведоха в Писагуа, лагера на смъртта.
... Аз заспах и умирах
гладна; и плътнио стисках зъби,

отказвах се от водата и супата. . .
И така умрях. И ме заровиха
в гробището на селитрената компания. . .

Многобройни са тия герои в поезията на Пабло Неруда. Сред тях е и един поет — наречен от автора „народен поет“ — Абраам Хесус Брито; указателно е обобщението, с което започва посветеното му от Неруда стихотворение:

Наричат го Хесус Парон—и—Брито,
наричат го народ. . .

Сякаш прототип на самия Неруда, той поет е винаги сред народа, сред неговите стачки, на неговите митинги, в полето на труда; със себе си той носи „камбаната на бурята и гръмовете“ и събира „потока от неутешими народни сълзи“. Патосът на цялата поезия на Пабло Неруда — патос на поет, който вижда цялата земя и нейните страдания и който зове към борба — е ярко изразен в тоя образ на поет; той отговаря на ударите с песни, забил е дълбоко в земята своите корени и песните му звънят над света.

Героите на някогашните руски пролетарски поети бяха главно заводски и други работници — Аркадий Коц пише в 1902 г. Песен на пролетариите, А. Микулчик в 1906 г. — Песен на ковача (образ, който, поради символния си характер, шестува в световната пролетарска поезия), Яков Бердников в 1914 г. — Лея р. Съветската поезия в наши дни не се отказва от заводския образ, на против, редица стихове го въвеждат сред най-добрите ѝ образи, но погледът на поетите е насочен и към много други герои. Съветският поет, като лирически герой на своето творчество, не говори само от името на работниците, а на целия народ, и неведнъж — на цялото човечество. Характерно е, че сборката на видния съветски литовски поет Едуардас Межелайтис, за която той получи Ленинска награда, е озаглавена Човек. В голяма степен това название обобщава героите и патоса на цялата съвременна съветска поезия. Съветският поет има широк поглед, присъщо му е голямото поетично обобщение — като в стихотворението в тая сборка М и с л и :

Мислите ми

като птици със размах
се издигат всеки ден по-вихрено.
Победиха пред звездите всеки страх,
земното притегляне сразиха. . .
Ето ги над всеки покрив нов,
над завода във завеса димна,
спускат се отгоре със любов
в дланите на моята любима. . .
А в зори —

отново път незнаен!

И се сливат във далечината
звездната примамност на безкрая
със притеглянето древно на земята. . .

(Превод на Лиана Даскалова)

Патосът на тая поезия се чувствава в обръщението на поета към неговия съвременник, главен деец на нашата епоха — комуниста: „Какво на земята не стига за теб — комунисте? — О, само звездите под твоите нозе — о, само Вселената, широко разтворена като сърце!“

Патосът — като приповдигнато настроение, като високо чувство и

голяма устременост — дори тогава, когато поетите дават израз на своя сърдечна грижа, обич и мисъл — е присъщ на съветската поезия. Свой патос — като израз на чувствата и мислите им — имат, разбира се, и поетите-декаденти, които пълнят със стиховете си литературните издания на Запад — но той патос е принизен, той е проява на тяхното отчаяние, безверие и страх пред бъдещето. Когато четем поемата на Твардовски *Шир след шир*, ние сякаш виждаме безбройните ѝ герои — съветските люде от разните краища на съветската страна, където броди неспокойната, но уверена и жизнеутвърждаваща мисъл на поета. „Комунизмът е млад, а младостта е самата поезия — пише в книга първа на *Вопросы литературы* от настоящата година поетът Иля Селвински. — Революцията издигна в народа огромна поетична вълна. . . Днес стиховете зазвучаха с особена сила“. Интересна е бележката му в същото анкетно изказване, че той сега работи „над проблема за идеалния герой“. Значи ли това, че Иля Селвински — поет с висока култура, със свои особено новаторски търсения в поетичната форма — се отказва от съществуващия герой, той, който се предлага от самата действителност? Не може да бъде това мисълта му — иначе тя би противоречила на цялата му поезия, в която намира самият живот. Идеалният герой той разбира не като някаква абстрактна фигура, проецирана в бъдещето, а като герой от нашето време, който възпътва в себе си — още днес — черти на бъдещето. Такъв е преди всичко комунистът — централен герой на съвременната съветска поезия — и когато той герой е самият поет, и когато той — в лирически или епически аспект — подзема образи из народния живот.

3

Какви са героите на съвременната българска поезия? Какъв е нейният патос?

Лирическите герои на нашата поезия са толкова, колкото са самите ни поети, и колко разнообразни са те! За да подчертае всеобхватността на своя талант, Пенчо Славейков в антологията си „На Острова на блажените“ пише свои стихове по типа и в стила на съществуващите в негово време български поети, като всекиму дава измислено име, лесно разгатвано от всеки познавач на тогавашната българска литература. И най-опитният версификатор и поетичен мистификатор днес би се затруднил, ако би трябвало да напише стихове, които да отговарят на поезията на така различни поети, като Багряна и Радевски или Валери Петров и Георги Джагаров, а ако не е бил по нашите строежи и не е живял по скелите им, изобщо не би сполучил да наподобява стихотворение от Пенчо Пенев. Голяма е самобитността на Ламар, който премина от някогашната своя особена метрика (плод на стихотворните новаторски веения главно в средата на Гео Милев) към спокойното равно четиристишие, но не се е отказал от фолклорните изрази и от стремежа си към картини из селския живот с оригинален колорит. Такава е поемата му *Земя родилна*, такава е и последната му сбирка — *Зуници над България*, чисто заглавие разгатващо чак след като някой познавач на диалектите ти каже, че зуница значи дъга. Определено свои — и различни помежду им — авторски образи имат Николай Марангозов и Димитър Пантелеев, всеки от които по своему продължава собствената си традиция от миналото на близост с живота, разбран не като пряка политическа проява, а като народно битие. Въпреки

годините, които са сложили отпечатък на улегналост върху някогашните им младежки пориви, и днес изявяват най-вече силата си в изблика на комунистическа партийност „поетите от 30-те години“ — Младен Исаев, Христо Радевски, Никола Ланков, Крум Пенев, Мария Грубешлиева. Въпреки искрената му изповед за вярност към „комунистическата идея“, мъчно можем да си представим Валери Петров сред трясъка на машините или на трибуната на бурен народен митинг — виждаме го наведен над писмената му маса, увлечен в диренето на богати рими. С патоса на политически оратори, които заменят речта със стихотворна рецитация, за да възпламенят народа, да му кажат слово за борбата, се очертават Павел Матев и Димитър Методиев. Тия примери могат да бъдат умножени — всеки от нашите съвременни поети, който вече има писателско име, се различава от другите.

Но независимо от това авторско разнообразие, решително можем да очертаем общия образ на нашия съвременен поет-комунист (партиец или безпартиен). Той е приел марксизма-ленинизма като своя идеология, предан е на политиката на Българската комунистическа партия, стреми се да опознае нашия нов живот на социалистическо строителство и борба за мир, вижда в Съветския съюз опора на мира и социализма в света, а в съветската литература — челната литература, която сочи на другите литератури — при всичките им национални особености — пример и път. Има нещо общо и в бита на нашите поети — виждаме ги в събрания и обсъждания, четат свои стихове пред народа в читалища, заводски клубове, другарски срещи, участвуват в обществения ни живот. Вълнуват ги проблемите на литературата, спорят по тях. И всички неизменно признават, че главната задача на нашата поезия е да опознае и възпее нашата социалистическа съвременност.

Правилното, вдъхновено отразяване на социалистическата действителност днес е пробен камък, критерий за всяко поетично творчество. Всяка епоха има своя голям проблем, край който поетът не може да мине без риск гласът му да премине „тихо, като през пустиня“, без ехо и значение. Можем ли да си представим значителен руски поет от миналия век, който по един или друг начин няма отношение към селския въпрос? Можем ли да си представим голям съветски поет след Октомврийската революция, който да не е казал своята дума за нея? Такава дума казаха — и я казаха силно, пламенно — и Брюсов, и Блок, и Есенин, а тя, като Гумилев или Клюев, които минаха край революцията „без да я познаят“, се загубиха в дебрите на литературната история, която единствена може да спомене някъде под линия имената им. Сега във всички социалистически страни, включително и у нас, тоя въпрос-съдба, въпрос-критерий е борбата за ново социалистическо общество.

Невярно е изказваното понякога мнение, че нашата поезия стои далече от съвременния живот, че не го отразява, че съвременната тема не е станала своя, емоционално приета тема за български поет. Като включваме в съвременната тема не само социалистическото строителство, а изобщо нашия съвременен живот, с обществено-политическата активност на народа, с борбата за мир и другите прояви на народния живот, не можем да не забележим, че в стихосбирките на нашите поети неизменно и много активно тя присъства — и често характеризира творчеството на много наши поети. Разбира се, степента на естетическото усвояване на съвременността още не е достатъчна, нужна е още по-голяма близост с живота на народа във фабрики и заводи, в села и навред в страната.

Картината на народния живот в повечето случаи се чувствава в общото звучене и насоченост на стихотворението, поемата, сборката — като щрих от живота, като настроение и по-рядко като пряка картина. Докато в съветската поезия виждаме не само лирическият герой, а извънредно често и герои, които поетът рисува, възпява, възвеличава, у нас това разнообразие на герои е по-малко. И все пак съвременната българска поезия дава всички основания да я ценим, в нея чувствуваме патоса на нашето ново време.

Само като илюстрация на нашите мисли, без да имаме за цел да очертаваме пълната картина на така богатия наш поетически живот, се спираме на някои от произведенията на съвременни поети. Такава е сборката на Никола Фурнаджиев *Слънце над планините*. Лирическият герой на тая сборка е сред народа — там, където „буботят машини“, и си спомня миналото. Контрастът е бил винаги внушително поетично средство — а нищо повече не изиявява така силата на настоящето, както сравнението му с миналото от буржоазно време. Фурнаджиев има чувство за мярка, знае, че от много думи стихотворението няма да спечели, затова с голяма пестеливост, само в една строфа — в това първо стихотворение на книгата щрихира миналото:

Мъгли по тръните висяха
сред оснеженото поле
и само враните летяха,
лениво махайки криле.

Буржоазният естет би казал, че смяната на тая картина с картината на нашите социалистически победи е шаблон, изиявяване на „предвзета идея“. Самото представяне на наши челни дейци с техни постижения, все още на някои и у нас се струва като „предвзето“, шаблонно. С право известната съветска критичка Т. Трифонова критикува това превратно гледище, изразено и от някои съветски критици от миналото: „Новаторът се бори против консерватора? Това е схема! Изостаналият колхоз излиза на предно място? Това е щампа! — обвиняват някои критици, които никога не възразяваха против новия литературен вариант на любовния „тригълник“ (Съветската художествена проза, сборник статии, стр. 531).

Поезията на Фурнаджиев е чужда на шаблона — тя извира от живота: живота на поета, който разговаря с народа, вглежда се в неговия труд и грижи, в неговите радости. Указателно в това отношение е стихотворението му в същата книга *Добър път*. В своя път из страната поетът е нощувал в селска къща — изпраща го сутринта на път „булката с детенцето на пазва“, другите домашни са „подрали нивята“. И тя се обръща към госта-поет с искрени уми:

— Догодина пак насам елате.
Ще дадат за първи път лозите.
Може в нова къща да преспите.
— Нова ли?

— Че нова ще градим, —
И лицето под лъчите грее,
а косата като тъмен дим.
Младенецът срещу нас се смее,
зъбки като бисери блесят.
Тръгваме си вече.
— Добър път!

Успех за поета е — минал през усложнената поетична образност на поетите от 20-те години, с влиянията на различните „изми“ — тая безхитроствна, безизкусна народна картина. Друг беше патосът на поета в стиховете му от „Пролетен вятър“, с цялата тяхна стихийна сила и изразителност, но — с дух на обща бунтовност, друг и нов е сега, в спокойния уверен рисунък на тая селска къща в нашите нови социалистически условия. Героите на стихотворението са двама — поетът и простата селска жена — но патосът е един, общ: вярата в социализма, който преобразява живота на народа.

Постижение за нашата поезия е и поемата на Валери Петров „В меката есен“. Тя има особена и оригинална композиция — поетът се е върнал със семейството си „след лятото край варненския бряг“, седи пред пищещата си машинка и изразява пред читателя мислите, които го спохождат, спомените, мечтите си. Ямбът, 10-стъпен в стиховете с мъжка рима и 11-стъпен в тях с женска рима, напомня тона на Пенчо Славейковите поеми. Без да е дилено от автора такова подобие, към Славейков ни връща и стихът: „Далечни дни, останали назад!“ (В Кървава песен: „Детински златни дни, където хвъркнахте вий!“). Интересно е, че и Божидар Божилов, в цяла редица поеми, наречени от него „исторически“, подзе спокойния епически стих на поемите на Славейков, с техния размер и конструкция. В нашата поезия се борят гледища за „новаторството в стиха“, има поети, които търсят това новаторство в изоставянето на употребяваните от поетите-класици размери, ритъм и римуване, като някои стигат до пълното изоставяне на ритъма и определените размери. Но ето че някои наши поети съзнателно употребяват „строгата форма“, точния размер — като в поемата на Валери Петров (неговите формални търсения са главно в алитерацията, римата и особения обрат на речта). Това не му пречи да разгърне ново съдържание — в спомените и реминисценциите за борбите преди 9 септември, в картината на новия живот на нашата страна. Интелектуален по поетична природа, именно тук В. Петров постига — при подхващането на тия образи — най-голяма лиричност и топлота. И именно тук неговият патос се издига най-високо:

Другарю мой, аз зная, ти си жив,
аз зная, ний сме живи, но не мога
да не извикам: — Ставайте! Тревога!
. . . Тъй викам и си спомням в студ и глад
как чувстваше се всеки свръхбогат
със теб, която искам да възпея,
със теб, комунистическа идея!

За да може да каже „своя дума“ в поезията, да направи стъпка напред в нея, поетът се очертава в стиховете си като лирически герой от свой, особен тип, със свое направление и стил в общата система на социалистическия реализъм. Естествено е — в борбата му за това направление, за тоя стил, за своя герой и своя патос — неговото и на близките му по насока поети отличаване от другите поети, дори известно противопоставяне, и оттам — неизбежните и полезните за литературното развитие литературни спорове. В не малко случаи и понякога даже и в по-голяма степен се пристрастяват към отделен поет или поетично направление редица читатели, почитатели на поезията. Ние сме попадали на шумни аудитории в заводски и други клубове, където младежта, участваща като публика на литературни четения, акламира едни поети

и остава апатична или дори реагира недоволно на други поети, които всяка обективна критика не може да не признае за също така добри представители на нашето родно поетично слово. На някои читатели допада поезията с по-интимно-лиричен заряд, също комунистически-идейна, но върху по-общия и не така конкретен план на нашата идейност, докато други търсят пряката връзка с политическия живот, прекия израз на строителния патос, както е у Пеню Пенев и други поети. Тъй като, според старото римско предание, „страстта прави поета“, ние отдаваме дължимото право на поетите и на техните почитатели да защищават всеки своето направление, своята особеност в цялостния ни прогресивен лиричен фронт, но едновременно отбелязваме това разнообразие като богатство на националната ни поезия.

В това разнообразие силно изпъква със своята поезия и със своята поетична насока Веселин Ханчев. Наред с много негови стихотворения, емоционално оцветени с нежните бои на дъгата, която блести над нашето родно поле, и със сърдечните трепети на комуниста-мечтател, — наред с неговите стихове за Париж, които говорят за висока поетична култура и дълбоко вживяване в битието на хората и вещите, — на пръв план в поетичното му творчество живее и диша с всичките си стихове поемата му „Жив съм“. Тя показва, че „комунистическата идея“, за която пише Валери Петров, присъствува и се изявява и в ония стихове, които не я сочат непосредствено, но които я осъществяват все така силно дори в израза на личното страдание, в асоциациите на мисълта, водещи беглия си поглед по залези, кръгове от светлина, спомени за войната, лов на делфини и карамфили. Асоциативният характер на лирическият герой, изявен в мислите му за света и живота, се е отразил на формата на поемата, която е напуснала присъщия на Ханчев в повечето му стихотворения строфичен размер, за да премине към свободния, обикновено неримуван стих. Поетът говори за страдания, за болест, но патосът му не е принизен, а е изпълнен с любов към света, с широтата на живота на цялото човечество:

Мога ли в стая с единствен креват,
докторе, да оживея!
Има ли стая за целия свят?
В нея сложете ме,
в нея!

Много характерно е и това, че поетите, които дирят преди всичко „гражданското начало“, борбата на народа за комунизъм в политическата ѝ проява, са километри далече от понятието за „декларативната поезия“, присъстващо и в нашата критика като обвинение (главно — преди няколко години), и в немалко стихове, които биха загубили веднага поетичния си характер и не биха се отличавали от статия, ако се преведеха в проза на друг език, т. е. ако загубеха чисто формалните си стихотворни особености. Днес нашите добри поети на „гражданското начало“, воюващите поети-комунисти, изразяват своята идейност в системата на емоционалната образност, и това не им пречи да личат като поети на силно и често пряко изявена политическа тенденция. Като имаме предвид само поетите от средното и младо поколение, бихме посочили сред тях Божидар Божилов (с много негови стихове, наред с други, които могат да бъдат отнесени към „интимната лирика“), Павел Матев, Димитър Методиев, Георги Джагаров, Лиляна Стефанова, Владимир Башев и др. Даже в стихотворение, озаглавено Мирен есенен ден (в

дикъла Повторими вълнения) Павел Матев се обръща към родината с думи, в които звучи нещо от темпа на поетите, барабаници на революцията:

Край стените на много строежи
лумва пламък. И нов ореол
сякаш светва на твоите младежи
и над теб, чернокос Комсомол!

Живо и кръвно свързана с видението на борбата, която блазни погледа на поета към знамената на революцията, е емоционалността в поезията на Димитър Методиев:

И гледам горд
как пръски гняв от огнения гребен
на твоето течение могъщо
във знамена безсмъртни се превръщат.
И съм щастлив. . .

Не, не заглъхва, а все повече се извисява в нашата поезия, става по-релефен и по-емоционален оня глас, който вика към борците и към народа, който зове към барикадите против капитализма и към знамената над нашите социалистически строежи. Сред многобройните гласове в нашата поезия този глас не може да не се чува властно и силно, защото е пряк израз на нашата революционна епоха.

★

И световната, и българската поезия са съзвучни на епохата, в която живеем — епоха, в която комунизмът завладява съзнанието, мислите, чувствата на милиони люде. Той им сочи истината за живота им — изпълнен с постижения, независимо от отделните трудности, в социалистическия свят, и пълен със страдания, но и с надежда в света на капитализма — надежда за неговото преодоляване, за установяването на справедлив обществен ред навред в света. Поезията, като една от формите на общественото съзнание, е огромна сила — и тая сила иде от всенародната ѝ и всечовешка основа, от навлизането на народите и на цялото човечество в образно-живата система на поезията. Те са истинските нейни герои в днешно време — защото поетът изразява техните мисли и стремежи. Тая широка основа на поезията ѝ дава крила, вдъхва ѝ оня патос, който я издига на гребена на нашето време — като вдъхновителка на борците за социализъм и комунизъм, за водещите идеи, които пред очите ни изменят света.